

اقتصاد - امنیت - بازرگانی در هفتاد سال پیش

دکتر جهانگیر اشیدری

آن چه را که در پائین خواهید خواند گویای اوضاع زمانست که تازه چهارسال از مشروطیت گذشته بود و استبداد صغیر و توپ بستن مجلس پیش آمده بود - نامه به تاریخ اکتبر ۱۹۱۰ یعنی هفتاد و یک سال پیش و در پاسخ پرسش‌هایی است که پارسیان هند از انجمن وقت زرتشتیان تهران نموده بودند. موقعی که بایگانی را کد انجمن را برای تنظیم تاریخ زرتشتیان بررسی می‌نمودم نامه مذکور ملاحظه که متأسفانه متن پرسش‌نامه به دست نیامد ولی با دقت به پاسخ‌ها و بررسی نامه، خود به خود چگونگی پرسش نیز روشن می‌گردد. البته اقتصاد و نیازمندی‌های اقتصادی و بازرگانی امروزه با گذشته فرق بسیار نموده است ولی در اصول تغییری حاصل نگردیده و در سخنان نماینده دماوند در ۶/۵/۶۰ در مجلس اشاراتی به اقتصاد و تولید و خودکفائی شده بود که با برخی مطالب نامه جور می‌آید منتهی با این فرق که آن وقت از لحاظ کشاورزی خودکفائی داشتیم ولی اکنون چه عرض شود؟ این شما و نامه مذکور استدعاست که به دقت و از روی حوصله خوانده شود.

تهران - شهر شوال ۱۳۲۸ ایت‌نیل برابر ماه اکتبر ۱۹۱۰ انگلیسی

خدمت ارکان و اعضای انجمن محترم زرتشتیان تهران دام‌بقا!

جواب سئوالات پارسیان هندوستان با کمال احترام عرض می‌شود:

اوضاع ایران - خیلی متأسفیم که از وضع حالیه نمی‌توانیم اطمیناناً خبرخوشی به شما برسانیم زیرا وضع کنونی ایران در یک بحران عظیمی است. برای مشروطه و استبداد قیامین ملت و دولت در اکثر ولایات آشوب و نزاع برپا است قوای مالی و نظامی دولت برای این اغتشاشات، ضعیف. وزراء به نظم مملکت در حیرت و کابینه هر روزه در تغییر، افراد ملت در نفاق و جهالت، ثروت و مالیه مملکت در قلت است ولی چون خرابی به نقطه آخر رسیده طبعاً رو باصلاح خواهد گذاشت امیدواریم این بحران

تمام و تکلیف دولت و ملت مظلوم و قانون و انتظامی در مملکت پدید آید تا بتوان به مقاصد کامیاب آید .

در خصوص امنیت - امنیت حالیه داخله شهرها به واسطه علمی که در فوق عرض شد در اختلال است و امنیت طرق ، به طریق اولی غیر موجود .

درباره راهها برای مسافرت - امن ترین و نزدیک ترین راهها، در صورتی که نقطه ورود و مقصود تهران است (کلیه مرکز را تهران قرار می دهیم). از بمبئی به باطوم و از باطوم با راه آهن به بادکوبه ۳ روز . از بادکوبه با کشتی به انزلی سه روز و از انزلی با کالسکه اسبی سه روزه به طهران می توان رسید این راه، راه امن و سهلی است. راه بغداد به تهران از بغداد به کرمانشاهان با قاطر یا اسب سواری ۱۲ روز و از کرمانشاهان به همدان ایضاً با مال سواری ۶ روزه و از همدان از راه قزوین با کالسکه اسبی ۲ روز و نصف در صورتی که در عرض راه به واسطه موانعی معطلی رخ نهد در این طریق ۲۵ الی ۲۲ روز می توان به طهران رسید .

امنیت این راه چندی قبل به واسطه طغیان ایلی یک نا امنی واقع شد ولی فعلاً بد نیست و نسبت به راههای دیگر که عرض میشود به امنیت نزدیک تر است .

راه دیگر - از بندر محمره (خرمشهر) به اهواز با کشتی کوچک رودخانه سه روز و از اهواز به اصفهان با قاطر یا اسب سواری ۱۷ روز و از اصفهان به تهران با کالسکه اسبی ۴ روز که روی هم رفته در این راه هم ۲۱-۲۳ روزه از اهواز به تهران می رسد . **امنیت** این راه سابقاً خوب بود ولی اینک در اختلال است و راه اهواز الی اصفهان اکثر جبال و سنگلاخ و کوهستان و هوایش سرد است که در زمستان قافله یا مسافر خیلی به ندرت در این راه حرکت می کند.

راه دیگر - از بندر بوشهر به شیراز با قاطر یا اسب سواری ۸ روز و این راه هم جبال و کوهستان است و از شیراز به اصفهان با کالسکه اسبی در کمال سختی که با مال سواری بهتر است الی اصفهان (۱۲ روز) . از اصفهان با کالسکه اسبی به طهران ۴ روز که روی هم ۲۴-۲۶ روزه طول مسافرت این طریق است و این همان راه نارس و حالا سخت تر و خطرناک تر است .

راه دیگر - از بندر عباسی به کرمان ۱۵ روز با مال سواری و از کرمان به یزد ۱۰ روز و از یزد به کاشان ایضاً با مال سواری ۸ روز و از کاشان با کالسکه اسبی به تهران ۲ روز که کلاً ۳۵-۴۵ روز امتداد مسافرت است و درین راه الی کاشان مطلقاً گاری و کالسکه نیست.

راه دیگر - از بندرعباسی به یزد به طریق رفسنجان یا طریق نیریز می‌رود و آن دور است. این راه عباسی به تهران دورتر و حالا خطراتش هم بیشتر است ولی چند شهر در عرض راه دیده می‌شود. توضیحاً تعیین مدت مسافرت که درین راه‌ها شده است در صورتی است که قطعاً معطلی و توقف در بین راه واقع نشود و تمام روز مسافر در حرکت باشد.

امنیت و ناامنی این طرق را حالیه نمی‌توان میزان و مقیاسی از برایش معین نمود زیرا بسا اوقات راهی که گمان ناامنی است مسافر و قافله به سلامت می‌رسد و در راهی که تصور امنیت می‌شود برعکس می‌گردد - در بعضی از این راه‌ها مسافر و قافله به بی‌راهه هم حرکت می‌نمایند.

(توضیح - در تخمین طی مدت بین برخی شهرها با مال‌سواری نویسنده گزارش مدت را بیش از حد متعارف پیش‌بینی نموده است که بایستی درعمل کمتر باشد).

در خصوص آوردن جنس همراه خود که از فایده آن خرج مسافرت درآید - درینباب هرچه مسافر بخواهد همراه خود بیاورد و درعرض راه تجارت بکند جز زیان و زحمت سودی نخواهد دید. راحت‌تر و سهل‌تر آنست که مسافر ایسران به همراه خود مال‌التجاره نیاورد و یا این‌که در سرحد به امینی بسپارد که از برایش حمل نمایند زیرا از سرحد ایران به بعد صرفه مسافر است که سبک‌بار بوده به وسایل زودتر یعنی هرچا فراهم باشد با کالسکه یا گاری خود را به مقصد برساند در صورت داشتن مال‌التجاره با خود، هم معطلی دارد و هم زحمت فوق‌العاده.

در باب تزیین اداره گمرکات و اجحافات - البته می‌دانید که فقط در سرحدات ایران گمرک است و آن‌هم اکثر رؤسایش بلژیکی می‌باشند با داشتن تعرفه و عدم اموال ممنوعه از قبیل اسلحه و آلات و ادوات ناریه و جوهر که ممنوع است باقی چیزها به قرار تعرفه معمول گمرک دریافت می‌نمایند و در صورتی که خود شخص که همراه مال‌التجاره خود است یا وکیل او که از گمرک اموال را تصرف می‌کرد از تعرفه گمرکی واقف و با اطلاع باشد اجحافی واقع نمی‌شود و سهل‌تر آنست که فاکتور صحیح اجناس و مال‌التجاره در دست صاحب‌مال یا وکیل او باشد آن‌وقت در گمرک به معاینه جزئی از آن برای امتحان اکتفا می‌نمایند و باقی را از روی فاکتور گمرک دریافت می‌سازند و در صورتی که جنسی را به عوض جنس دیگر گمرک زیادی دریافت نمایند از روی جواز و تعرفه گمرکی می‌توان گفتگو نمود ولی اولی آنست که خود شخص یا وکیلش هشیار و واقف باشد و نگذارد به طور عوضی اجحاف یا اشتباهی واقع بشود زیرا گاهی ندرتاً این‌گونه اتفاق می‌افتد و اسباب زحمت می‌شود و دیگر در گمرک گمان نیست از جهات دیگر اجحاف

یا صدمه وارد بیاید که محتاج به سفارش یا اقداماتی باشد .

در باب گمرک اجناس و اشیاء - اخذ حقوق گمرکی از روی تعرفه است که با دولت ایران معاهده نموده اند و گمرک هر چیزی به طور واضح معین است و تعرفه مزبور به پارسی و فرانسه چاپ و منتشر شده است اینک یک نسخه آن برای اطلاع آن صاحبان ارسال خدمت است .

در باب سرقت شدن اموال تبعه انگلیس و اقدامات سفارت در آن باب - هروقت اموال تبعه انگلیس در عرض راه دزد برده سفارت انگلیس به اقتضاء وقت بازخواست نموده ولی بعضی اوقات به طریق جدی و سخت و گاهی به طور ملایمت به مقتضای وقت و از طرف دولت ایران بعضی استرداد می شده و برخی بدون استرداد مانده تاکنون تقریباً یک ترتیب صحیحی نداشته برای آینده و اقتضاء موقع آینده معلوم نیست گمان می کنم درینباب بتوانید از دربار انگلیس یک اطمینان نامه بدست بیاورید . (در آن موقع هند تحت سلطه انگلیس بود) .

در خصوص تجارت - اولاً لازم است شما را مطلع سازیم که تجارت مال التجاره در ایران هر رقم جنسی اختصاص به یک نفر ندارد یعنی سواى قند و شکر و نفت روسیه و خرازی آلات که تقریباً مخصوص یک طبقه تجار است و در ذیل شرح داده می شود باقی تجار در اقدام به هر تجارتی و هرکاری مختارند و ابدأ منع و مانعی نیست. مثلاً یک نفر تاجر ایرانی تجارت می کند و از وارد نمودن و فروختن اجناس همه قبیل از منسوجات الی مأكولات و موجودات. به هم چنین در خریدن و صادر نمودن اجناس در انجام مرجوعات هرکس از خرید و در خرید و فروش به طور امانتی و حق العمل کاری - در صرافی - در معاملات استقراضی و رهنی و شرطی - در خرید و فروش گندم و جو و حبوبات - حتی در ملاکی و راهداری و راهسازی هر قدر و هر کار بتواند و از عهده برآید اقدام می نماید. این راهم باید دانست که چون معمول تجارت مملکتی بر طریق اختصاصی نیست و در صورتی که تاجری بخواهد یک تجارتی را مخصوص خود بکند حاجت به داشتن یک سرمایه بزرگی می شود بدین واسطه شخص تاجر همه کاری را با هم می کند و همه جنسی را توأم خرید و فروش می نماید تا یکی به نفع و دیگری به ضرر چیزی از آن درآید اینک برای اطلاع آن صاحبان، واردات و صادرات تجارتی ایران را با طرق آن مشروحاً شرح می دهیم:

سمت خلیج فارس که طبعاً محل رواجی مال التجاره انگلیس است ابتداء (واردات از طریق بندر عباسی) مال التجاره هندوستان از قبیل ریسمان فابریک هند از ۱۶ الی ۳۰ مثقال - چلوار - ململ - ناشور - پارچه جات کارخانجات متجستر - قند مارسی - شکر

موريس^۱ و ولايتی - سقطبار عطاری امثال فلفل ، زردچوبه ، دارچینی ، قهوه ، چاهی همه رقم مال کلکته زیادتز ، دیگر لوازم تحریر ، ترشی جات و مرباجات ، زنجبیل وغیره برای مصرف کرمان و توابع یم و خراسان و رفسنجان و سیرجان و یزد الی کاشان وارد می شود و جزئی هم از این راه به تهران وارد می شود.

ریسمان کلیه^۲ به یزد و کاشان می رود. زیرا که درین دو شهر پارچه جات وطنی یعنی بومی می بافند به اصفهان و تهران هم می آید شکر هم اکثر در یزد مصرف می شود. برای شیرینی جات اجناسی که به خراسان می رود از رودبار کرمان و یزد هر دو طرف می رود. جهازات روسی که سالی چند مرتبه وارد عباسی می شود ، شکر و چیت روسی و غیره از مال روسیه را هم وارد می نمایند و به شهرهای مزبور متفرق (پخش) می شود. از عباسی به کرمان ۱۶ منزل و از عباسی به یزد طریق رفسنجان ۲۱ منزل است . (صادرات مال التجاره ایران از طریق بندرعباسی). پنبه و پشم و قالی کرمانی و تریاک و کتیرا و پسته و انغوزه و پوست و جدو و زیره و بادام و رناس و مویز سیاه و از بندر هرمز ککمک ، خاک قرمز و قالی از کرمان و مابقی هم از کرمان و سیرجان و رفسنجان و یزد و توابع آن ها کلا^۳ درین طریق برای هندوستان و لندن و آمریکا صادر می شود . درین خط تجار پاری در بندرعباسی تجارتخانه جمشیدیان برای قبول و حمل و نقل و انجام امورات تجارتي و در کرمان و یم و سیرجان و یزد و کاشان هم تجار پاری مشغول تجارت هستند و تجارتخانه جمشیدیان هم در نقاط مزبوره دایر است . در خراسان از پارسیان کسی نیستند .

واردات از راه بندر بوشهر به ایران - از مال التجاره هندوستان و انگلیس در این راه هم سقطبار و عطاری به طوری که ذکر شد و پارچه جات کارخانه منچستر و چاهی و مشروبات اقسام کنیاک و غیره وارد می شود . از بوشهر به شیراز که ۸ منزل است و در توابع شیراز متفرق می گردد و از شیراز به اصفهان که ۱۳ منزل است و از اصفهان به تهران که ۱۲ منزل می آید در این راه ریسمان و شکر وغیره نسبت به راه عباسی کمتر وارد می شود .

صادرات مال التجاره ایران از طریق بندر بوشهر - اجناس شیراز و توابع آن از قبیل تریاک ، کتیرا ، پشم ، جدو ، بادام ، سعلب ، پوست بز ، بهدانه وغیره و غیره برای هندوستان و لندن وغیره صادر می شود. (تریاکهای ایران کلا^۴ به چین و لندن می رود). درین خط در بوشهر تجار پاری نمی باشند ولی در شیراز و اصفهان تجار پاری مشغول تجارت می باشند و تجارتخانه جمشیدیان هم در دو نقطه^۵ مزبور دایر است .

۱ - تبعیدگاه اولیه پهلوی اول .

واردات از طریق محمره و اهواز به ایران - درین راه هم مالالتجاره انگلیسی

به طور راه بوشهر ولی خیلی کم تر وارد اصفهان و تهران می شود از اهواز به اصفهان که جبال و راه سخت است کمپانی لنچ و اخوان شوسه نموده و کمپانی مزبور در محمره و اهواز و اصفهان و تهران شعبه دارد و قبول حمل و نقل می نماید از اهواز به اصفهان ۱۷ منزل و اسباب نقلیه این راه اکثر قاطر و کمی هم الاغ است و در زمستان تقریباً عبور و مرور موقوف می شود به واسطه سختی و سردی هوا .

صادرات درین راه - از مال ایران بادام اصفهان و توابح می رود و از محمره

خرمای کلی برای مصر و لندن و امریک حمل می شود .

واردات از طریق بغداد به ایران - درین راه مالالتجاره انگلیس و هندوستان ،

سقطبار و عطاری و فطوره یعنی اموال زرعی و پارچه جات پنبه قابرک منچستر از همه قبیل امثال چلوار و متقال و ناشور و ململ و انواع چیتها و غیره به طور کلی وارد ایران می شود. و از کرمانشاهان در گمرک خارج و حمل همدان و از آنجا به آذربایجان و گیلان و مازندران و خراسان و گروس و اردبیل و تهران و ایضاً از طرف کرمانشاهان به کردستان و عراق و غیره متفرق می گردد . واردات این بندر بیشتر است و تجارت بغداد و همدان اغلب بایهودیان است یعنی درین صفحات وسعت دست تجار یهودی بیشتر است. از بغداد به کرمانشاهان ۱۲ منزل و از کرمانشاهان به همدان ۵ منزل و از همدان به تهران ۱۱ منزل است. درین راه حمل مالالتجاره با قاطر و الاغ است درین خط تجار پارسی در کرمانشاهان نمی باشند ولی در همدان هستند و تجارتخانه جمشیدیان در آن جا دایر است .

صادرات ایران از راه بغداد - از همدان و کردستان و کرمانشاهان و لرستان

و توابح آنها تریاک و کتیرا و پوست بز و پشم و گوسفند و قاطر صادر می شود . پشم و کتیرا برای لندن، تریاک برای چین و لندن و قاطر و گوسفند به مصر و خاک عثمانی می رود.

واردات از طرابوزان و تبریز - درین راه پارچه جات حریر و ابریشمینه جات مال

فرانسه و ایتالیا و ماهوت و پارچه جات پشمی و پنبه آلمان و قسمت عمده خرازی آلات که مال آلمان است و جزئی مال انگلیس از چیزهای سبک وزن مثل آف بانو و غیره درین راه وارد ایران می شود و مرکز تجارت مالالتجار این سمت در اسلامبول است از بعضی به این راه دور است و محض اطلاع تشریح می شود . از بعضی به عدن و از عدن به کانال سوئز و از کانال سوئز به اسلامبول و از اسلامبول داخل دریای سیاه به بندر طرابوزان و از آنجا با قافله به ارض روم و از آنجا به بایزید داخل خاک ایران و از بایزید به تبریز و از تبریز به تهران می رسد . از طرابوزان به تبریز ۴۵ منزل و از

تبریز به تهران ۲۰ منزل است در این خط به کلی تجار پاریسی آمد و رفت و تجارت ندارند و تجارت این طریق با تجار تبریزی و گیلانی است.

صادرات این راه - از تبریز قالی و فرش عمده به اسلامبول و از اسلامبول به امریکا می‌رود و قدری به لندن، میوه‌جات خشک عبارت از برگ ترشاله و کشمش و سبزه مراغه و غیره درین راه از طریق قفقاز حمل روسیه می‌شود.

ورود مال‌التجاره از راه رشت به ایران - در این راه تمام امسال و اقمشه و مال‌التجاره روسیه به طریق کلی وارد می‌شود که قسمت عمده آن نفت و قند و شکر و چیت گلی ارسی و مال زرعی روسی همه قبیل و کاغذ و لوازم تحریر و بعضی ماکولات و لحومات در قوطی و مشروبات و غیره و غیره که در رشت به گیلانات و توابع و اطراف متفرق و اغلب به تهران وارد می‌شود درین راه مال‌التجاره انگلیس فقط چاهی از طریق باطوم می‌آید و دیگر مال انگلیسی و سایر اروپا فقط جزئی یا کلی پستال ازین راه وارد می‌شود زیرا که صرفه ندارد. درین خط می‌توان گفت تجارت نفت و قند و شکر تقریباً اختصاصی است و با چند نفر آرامنه و عده از تجار تبریزی و تهرانی و گیلانی است ولی باز هم انحصار ندارد و کسان دیگر هم این تجارت را می‌کنند. بانگ استقراضی روسی هم اکثر قند و شکر و چیت روسی را وارد می‌نماید به طور کلی درین خط فقط در رشت تجارت‌خانه جمشیدیان دایر است. صادرات مال‌التجاره ایران هم از این طریق به روسیه کلی است. از رشت پبله ابریشم و برنج و میوه‌جات خشک قیسی و غیره که از محصول خود رشت و توابع است و پنبه و کتیرا و غیره از اصفهان و همدان و غیره برای روسیه به همین طریق صادر می‌گردد پبله ابریشم اغلب به ایتالیا و فرانسه می‌رود. ایضاً از مال‌التجاره روسیه به طریقی که در فوق تشریح شد از بندر مشهد سر (بابلسر) برای صفحات مازندران وارد می‌شود و از آن طریق برنج و پنبه مازندران و حبوبات روغنی و غیر روغنی به روسیه صادر می‌گردد در مازندران پاریسیان چند نفر به تازگی تجارت‌خانه مفتوح ساخته‌اند. ایضاً مال‌التجاره روسی به شرح فوق از عشق‌آباد به خراسان یعنی مشهد و سبزوار و نیشابور و غیره به طریق کلی وارد می‌شود و از آن طریق هم از خراسان پنبه و پشم خراسانی و ماکولات به روسیه صادر می‌گردد و نیز از بندرگز مال‌التجاره استرآباد و شاهرود و سمنان و دامغان پنبه و پشم کلی و پوست گوسفند و بره و روباه و میوه‌جات خشک و سبزه صادر می‌شود. حتی پنبه رفسنجان و سیرجان به شاهرود می‌رود و از شاهرود به طریق بندرگز حمل روسیه می‌شود. کلیه پوست بره و پوست‌های سمور و روباه و غیره از تمام نقاط ایران به خاک روسیه حمل می‌گردد. درین خطوط هم ابداً پاریسیان اقامت ندارند. انواع ساعت‌ها و کفش و بوتین‌ها از ماں سوئیس و هلند از خاک

روسیه به طریق رشت وارد تهران می‌شود از روسیه چرم برای کفش و مقواها و اسباب کالسکه درشکه و خود کالسکه و درشکه و غیره به طریق رشت وارد ایران می‌شود. مازوی کلی هم از عثمانی به ایران می‌آوردند و از ایران به روسیه حمل می‌شود. چراغ آلات و بلورجات کلاً از روسیه وارد ایران می‌شود از راه رشت چراغ آلات و بلورجات روسیه و چیت گلی روسی و بعضی دیگر مال التجاره روس به صفحات جنوب ایران هم مصرف می‌رسد. برای ازدیاد آگاهی آن صاحبان محترم (منظور پارسیان هند است) در تجارت ایران اینک استاتیک ورود و خروج ایران را در سنه ۱۹۰۹ از روی استاتیک گمرک ذیل^۱ شرح می‌دهیم: واردات ایران از نوروز سنه ۱۹۰۹ الی نوروز ۱۹۱۰ يك ساله متجاوز از ۴۴ میلیون تومان بدین قرار است:

از انگلستان - ۹۲۶۲۰۰ تومان - از هندوستان ۶۰۷۰۰۰۰ تومان - از روسیه ۲۲/۶۵۸۰۰۰ تومان - از فرانسه و کلنی فرانسه ۱/۳۲۷۰۰۰ تومان - از عثمانی ۱/۷۰۰۰۰۰ تومان - از آلمان ۹۹۶۰۰۰ تومان - از اتریش هنگری ۷۵۴۰۰۰ تومان از بلژیک ۴۳۳۰۰۰ تومان - از افغانستان ۳۹۱۰۰۰ تومان - از ایتالیا ۲۷۷۰۰۰ تومان از سویس ۹۱۰۰۰ تومان - از چین ۴۹۰۰۰ تومان - از مسقط و عمان ۸۵۰۰۰ تومان از امریکا ۳۳۰۰۰ تومان - از زنگبار ۲۲۰۰۰ تومان - جملتان واردات ۴۴/۱۴۸۰۰۰ تومان.

صادرات ایران ایضاً از نوروز سنه ۱۹۰۹ الی نوروز سنه ۱۹۱۰ يك ساله از روی استاتیک گمرک:

به انگلستان ۱/۳۸۰۰۰۰ تومان - به هندوستان ۱/۷۷۲۰۰۰ تومان - به روسیه ۲۶/۲۵۰/۰۰۰ تومان - به فرانسه ۷۷۵۰۰۰ تومان - به عثمانی ۴/۱۸۰۰۰۰ تومان به آلمان ۸۴۰۰۰ تومان - به افغانستان ۲۹۶۰۰۰ تومان - به ایتالیا ۹۲۸۰۰۰ تومان به چین ۵۵۹۰۰۰ تومان - به مسقط و عمان ۴۹۰۰۰۰ تومان - به امریکا ۲۵۵۰۰۰ تومان - به مصر ۱۳۷۰۰۰ تومان. جملتان ۳۷/۱۰۶۰۰۰ تومان.

از این واردات و صادرات میزان تجارت ایران به دست آن صاحبان خواهد آمد البته هر سال بدین قرار نیست کم و زیاد حاصل خواهد شد.

دیگر در خصوص پارچه جات بومی هندوستان فعلاً در ایران کم رواج است ولی به ترتیب ذیل در صورتی که اقدام بشود به ملاحظه مناسبی آن می‌توان رواج داد اولاً می‌باید از روی نمونه که پسند ایران و باب ایران است به همان طرح ساخته بشود دوم آن که رنگ ثابت باشد. سوم باید ۲ الی ۳ سالی به نفع کم قانع بود و صبر کرد تا رواج بشود مسلماً در مدت ۳-۴ سال رواج کلی خواهد یافت چون سلیقه ایرانی‌ها مال

ضخیم و سنگین وزن و ارزان قیمت است برای این که این رقم مال مصرف مردمان دهات و کاسب‌ها می‌شود و چون پنبه در هندوستان ارزان‌تر از منجستر و پارچه هم ارزان‌تر تمام می‌شود و راه هم نزدیک‌تر است پس به‌شروط فوق ترویج خواهد یافت. پارچه‌جات ژاپونی حریر سفید هرگاه به‌طور سلیقه ایرانی جیت بشود به‌رنگ ثابت و پارچه جنوب مصرف می‌رسد حالیه قلیلی می‌آوردند و بسیار کم مصرف می‌رسد.

از این شرح درخصوص تجارت البته آگاه می‌باشید که از مال التجاره صنعتی ایران فقط قالبی است که صادر می‌شود و باقی صادرات همان اجناس زراعتی و طبیعی است نه صنعتی - مسافت راه‌ها که از روی منزل نوشته شده قافله گاهی هر منزلی یک روز و گاهی دو روز یک منزل طی مسافت می‌نماید و اغلب خاصه در فصل بهار و تابستان دیرتر وارد می‌شود زیرا که شتر و قاطر خود را در عرض راه‌ها هرجا مرتع است ۳-۴ روز بلکه بیشتر چرا می‌کنند و ترتیب صحیحی از برای مدت ورود قافله نیست .

در باب تجارت البته هنوز اطلاعات زیاد است از مقدار و مبلغ اجناس وارده و صادره که آن را می‌توان از روی استاتستیک گمرک اطلاع حاصل نمود فعلاً تا این جا اکتفا می‌شود .

در خصوص آمدن دکتر پارسی - آمدن دکتر حاذق از پارسیان هندوستان به ایران (به‌طور مقیم ۳-۴ ماهی) را ما خیلی نافع و مفید می‌دانیم نه برای نفع پولی بلکه برای فایده معنوی و مزید احترامات و گروش ایرانیان به پارسیان - زیرا اکثر ایرانیان اغلب اوقات مریض و به دست طبیب بی‌مروت گرفتارند هرگاه یک یا چند نفر طبیب حاذق پارسی در تهران و یکی دو از شهرهای عظیم ایران باشند که به‌صحت وجود اهالی امداد نمایند البته خیلی خوب است و بعد از چند وقتی که معروف شد شاید خرج خودش دربیاید و فایده هم ببرد . در تهران یک دو مریض‌خانه کوچک از دولتی و ملتی است دکتر مریض‌خانه دولتی آلمانی می‌باشد و او در خارج از مریض‌خانه هم کار می‌کند. مریض‌خانه امریکائی در تهران و اکثر بلاد ایران دایر است و اغلب مجاناً معالجه می‌نمایند دیگر در تهران دکتر انگلیسی و روسی و آلمانی و غیره و از ایرانیان تحصیل کرده اروپا هستند .

در باب مهندس و عایدی او - مهندس قابل در تهران خیلی معدود است و اغلب اوقات بی‌کار یعنی امروزه کار و فایده موجوده برای مهندسی در ایران حاضر نیست ولی مسلماً در آینده لازم خواهد آمد و این موقوف به پیش‌آمد آتیه است .

در خصوص پذیرفتن پارسیان هندوستان در دارالتجاره‌های پارسیان ایران به موجب ماهی ۱۰۰-۵۰ رویه سوال فرموده‌اند :

ادارات پارسیان ایران با کمال میل و امتنان و اشتیاق حاضر به پذیرفتن ایشان

می‌باشند ولی مایل و مشتاقند و برای طرفین در صورتی مفید خواهد بود که ایشان دارای زبان و سواد پارسی و فی‌الجمله واقف به امور تجارتي باشند.

در باب وصول اموال مسروقه و منباب ورشکستگی تجار استفسار فرموده‌اند که زحمت دارد یا نه؟ - بلی این سه فقره زحمت و نقصان‌دار است اگرچه اکثر معاملات ایران از روی مدت است یعنی تاجر جنسی را می‌خرد به مدت معین که پول بدهد این اوقات به واسطه کم پولی و ناامنی شخص تاجر در ادای بدهی خود به سر موعد کم‌تر موفق می‌شود و ادای بدهی‌اش به تعویق می‌افتد و اسباب زحمت طلب کار می‌شود و گاهی وجه طلب به سوخت می‌افتد البته تاجر معتبر هم هستند و شخص معامله‌گر باید طرف را بشناسد و از اعتباراتش با خبر باشد ولی تعیین اعتبار هم خیلی اشکال دارد به هر حال اولی آنست که شخص به نفع کم قانع باشد و نسبه نفروشد والا بی‌زحمت و ضرر نیست.

در باب اموال مسروقه - از تبعه ایرانی هرگاه مالی به سرقت رفت با وضع حالیه باید به کلی دست از آن شست محتمل که گاهی استرداد گردد ولی نباید بدین امید خود را امیدوار و مطمئن داشت. برای تبعه انگلیس و خارجه و روسی و عثمانی و غیره اقدام سفرا به شرح سابق‌الذکر است فاما برای ورشکستگی تجار این سخت‌ترین همه است زیرا اگر تاجری اعلان ورشکستگی خود را نمود فقط همان اعلام خودش برای ورشکستگی او کافی خواهد بود زیرا که به واسطه عدم ترتیب دفاتر او رسیدگی در محاسبات و دفاتر او برای تعیین صدق و کذبش خیلی مشکل بلکه محال است.

در خصوص میوه‌جات و مرباجات ایران به خارجه برای تجارت - به واسطه عدم راه‌آهن میوه‌جات تر ممکن نیست به خارجه بتوان حمل نمود. ولی میوه‌جات خشک همه قبیل که به اسم خشکه بار معروف است چنان که در جزء اخبار تجارتي تشریح شد به خارجه حمل می‌شود. ساختن و صادر کردن مرباجات به واسطه گرانی شکر و نبودن اسباب نقلیه گران تمام می‌شود و صرفه ندارد و تاکنون کسی به‌طور تجارت به این عمل اقدامی ننموده ولی به جهت مصرف ایران شیرینی‌سازها درست می‌نمایند و آن هم جزئی است.

در باب داخل شدن پارسیان در ادارات دولتی ایران از عدلیه برای وکالت و در ادارات نظمی و مالیه و غیره سؤال فرموده‌اند. درین باب اگرچه ایرانیان گاهی در روز-نامه‌جات برای آوردن مستشار از خارجه توجه خود را به‌طرف پارسیان معطوف می‌دارند و وزراء و امناء بی‌میل نیستند ولی به علت آن که ترتیب ادارات هنوز در دایره قانونی نیست و وکالت در عدلیه که چون هنوز وکیل را عالم به عوالم شرع مطاع می‌خواهند غیرممکن است در بقیه ادارات دولتی هم لابد باید به‌طور استخدام داخل شد و کلیه عادت و حالت ایرانی برین است که هر مخدومی از وزیر یا رئیس یا ارباب، مستخدم خود را چنان می‌خواهد که همه وقت به اقتضای میل و به طریق فایده شخصی او (یعنی

مخدوم) عمل نماید مادامی که این طریقه برقرار است محبت و دوستی هم برقرار خواهد بود ولی همین که از این قاعده ذره تخلف شد یعنی برخلاف میل آقاگشت فوراً آن دوستی مبدل به دشمنی خواهد شد و به همین قسم متنفذین ملت هم همین توقع را از مستخدم دولتی و ملتی دارند پس بدین ملاحظات ما کار استخدام را خیلی غصه آور و بی نتیجه می پنداریم.

از صرفه و فایده ماشین های کوچک استفسار فرموده اند - ماشین های خیاطی و جوراب بافی و رویه کفش دوزی در تهران به اندازه خود است و آوردنش بی فایده است. اما ماشین چرم سازی و صابون پزی و کاغذ سازی و ریسمان بافی در تهران به کلی نیست و از ایرانیان کسی دارای این صنایع نمی باشد و دیگران هم گویا به واسطه عدم صرفه اقدام ننموده اند بلی در سابق يك کارخانه چلواری بافی به تهران آورده اند ولی این کارخانه را در جایی دایر نموده اند که رسانیدن پنبه به آن گران تمام می شود لهذا چون خرجش بر دخلش زاید گشته طبعاً مسدود شده و اینک مسدود است. به هم چنین کارخانه قندسازی که به ایران آورده اند و در کهریزک تهران دایر نموده اند به واسطه نبودن و نرسیدن چغندر از کار بازمانده است. علت عدم صرفه کارخانجات بزرگ در ایران به واسطه نبودن راه آهن است و از این جهت به جای تفع ضرر می آورد ولی کارخانجات کوچک دستی از قبیل چرم سازی و ریسمان ریزی و نخ تابی در صورتی که به دست خود کارگر و عامل آن باشد بی فایده نیست خصوصاً کارخانه کوچک دستی ریسمان و پشم ریزی که ریسمان نمره ۱۲ الی ۱۸ را بیرون بیاورد. در رفسنجان و صفحات یزد و کرمان خیلی به کار می خورد زیرا در کرمان ریسمان پشم برای قالی به کار می رود و با دست می ریسند و در یزد و اصفهان هم ریسمان وسط نمره ۱۲ الی ۱۸ برای پارچه جات وسط بومی به کار می رود بدین لحاظ آوردن این کارخانه کوچک دستی با عامل و کارگر آن به نظر مفید می رسد ماشین چرم سازی هم گویا بی ضرر باشد.

از مخارج خوراك و لباس و كرایه منزل يك نفر استفسار فرموده اند : در تهران به طریق معتدل ماهی يك صد الی ۱۵۰ روپیه به طور اكونومی مخارجات می شود زیرا این جا هتل و مهمان خانه به قاعده با صرفه ندارد شخص مجبور به کرایه کردن يك خانه و داشتن فی الاقل يك نوکر می شود اجاره خانه ماهی ۳۰ روپیه و مواجب نوکر هم ماهی ۲۰ روپیه و مخارجات خوراکی و پوشاکی هم تقریباً ماهی ۱۰۰-۷۰ روپیه می شود .

در باب علم و اطلاع زبان فرانسه که به جای زبان پارسی کار می کند استفسار فرموده اند - خیر زبان فرانسه در ایران مانند زبان انگلیسی به کار نمی خورد اگرچه از ایرانیان عده تحصیل زبان فرانسه نموده اند و در اداره گمرکات و غیره کار می نمایند ولی کلیتاً برای تجارت و معاملات و تحصیل نواید چنان که در انگلستان زبان انگلیسی

لازم می‌باشد در ایران هم زبان پارسی لازم است. هرگاه آن صاحبان محترم در تحصیل زبان پارسی جد و اقدام بنمایند البته خیلی خوب است و غیر اوقات خود را به علوم و عوالم تجارت و تحصیل امورات و رموزات و اطلاعات تجارتنی مصروف سازند خیلی سودمند خواهد بود ولسی از روی کمال امیدواری طریقه که موجب انتفاع پارسیان هندوستان و باعث ارتقای پارسیان ایران است ذیلاً به عرض می‌رسانیم و از خداوند طلب توفیق می‌نمائیم .

طریقه انتفاع پارسیان هندوستان و ارتقای پارسیان ایران - از آن جایی که ترقیات هر قوم به واسطه اتحاد است و نتیجه اتحاد تحصیل همه نوع فواید و منافع مادی و معنوی است و اولین راه تحصیل فوائد و منافع بزرگ تجارت با اتحاد به طور شرکت و کمپانی است ازینرو ما این طریق را برای تحصیل فواید پارسیان هندوستان در ایران و حصول سعادت خودمان اولین وسیله مفیده می‌بینیم لهذا پیشنهاد آن صاحبان محترم خیرخواه و ترقی‌خواه می‌سازیم که هرگاه عمده از دانایان کارآگاه و واقف به عوالم تجارت از پارسیان هندوستان با یک سرمایه کافی به ایران بیایند و با ما پارسیان ایران عقد اتحاد و شراکت بپندند با یک ترتیب صحیحی ایجاد شرکتی به اسم (کمپانی پارسی ایران و هند) نموده دفتر آن را ترویج و شعبات آن در نقاط لازمه ایران عجلاله مانند تهران ، تبریز ، خراسان ، رشت ، همدان ، بوشهر ، یزد و نیز شعبات آن در بندرات خارجه مانند بمبئی ، لندن ، نیویورک بندر امریکا ، هامبورگ بندر آلمانی ، مسکو روسیه ، اسلامبول بندر عثمانی ، مارسیل بندر فرانسه دایر نمائیم و تجارت بکنیم گمان می‌کنیم که برای شما و ما فواید عظیم حاصل خواهد شد و این کمپانی دارای اعتبارات بزرگ خواهد شد ایرانیان به تجار پارسی بسی اعتماد دارند و ترقیات پارسیان در ایران فقط به واسطه تجارت است در سایه این کمپانی می‌توان مروراً در ایران تحصیل امتیازات از معادن و طرق و شوارع نمود. دایر کردن کارخانه‌جات بزرگ و کوچک به توسط این کمپانی خیلی آسان و مفید خواهد شد. فوائد این کمپانی در ایران خیلی است در خارجه که مسلماً یک چنین کمپانی دارای اشخاص عالم و ترتیب صحیح به آسانی می‌تواند تحصیل فواید نماید چیزی که در این مقصود از آن صاحبان باید به ما امداد بشود اشخاص قابل عالم و سرمایه کافی است و البته منافع شما بیشتر منظور خواهد شد مثلاً ۱۴ نفر از اشخاص عالم به علم تجارت از پارسیان هندوستان و ۱۴ نفر از پارسیان ایران - برای این ۱۴ نقاط هر نقطه دو نفر یکی هندوستانی و یکی ایرانی برای ریاست انتخاب و مابقی اجزاء و کارگران هم از پارسیان هند و ایران معین بشوند، این قوم اقدام و همراهی پارسیان هندوستان بالاترین و بهترین امداد و بخشش و مهربانی به ما خواهد بود و برای شما هم ضروری مترتب نخواهد شد هم با یک شغل بزرگ داخل ایران شده و به مقصود خود

که خدمت به وطن آباتی است نایل آمده و هم منتفع گردیده و هم سعادت بزرگی به ما نصیب خواهد شد. مسلم است که در نظر آن صاحبان محترم مشاهده اوضاع ایران بسی تأثرانگیز و تألم آمیز خواهد آمد ولی در مقابل این تألم و تأثر صبر و تحمل باید نمود تا انشاء الله چنان که شما و ما را در آبادانی ایران امید است کامیاب آئیم و به وسیله آن اتحاد بتوانیم به آبادانی این خاک امداد کنیم از خداوند بی مانند توفیق و یاری می خواهیم. و بالله التوفیق اقل کیخسرو و شاه بهرام.

اگرچه این پیشنهاد فضولی و زیادی است ولی به واقع ما پارسیان ایران عموماً باید بدانیم که اوضاع ایران این قسم نخواهد ماند لابد تغییر خواهد کرد و آن وقت این تجارت فرداً فردی ما خیلی بی منفعت خواهد شد و بدون اتحاد و شرکت و کمپانی از تحصیل ثروت و مکت و شرافت محروم خواهیم ماند اگر فضولی شده امید عفو است.

نتیجه گیری - چنان که از مفاد پرسش و پاسخ برمی آید، نامه در کمال دقت تنظیم و پرسش ها هم برای يك سرمایه گذار و بازرگان اصولی بوده، یعنی پیشنهاددهنده خواستار بوده که در درجه اول امنیت باشد. راهها مطمئن بوده و مال التجاره سالم به مقصد برسد. بازار فروش هم داشته باشد. بنابراین راههای مختلف زمینی و دریائی توضیح داده شده است. چون در آن موقع بیمه وجود نداشته، از طرز تأمین خسارت نیز سخن به میان آمده، پاسخ دهنده کوشش نموده اجناس صادراتی و وارداتی زمان را با اطلاعاتی که داشته توضیح بدهد - نمونه ای هم از وضع گمرک تشریح شده - واردات سال ۱۹۰۹ حدود ۷ میلیون تومان بر صادرات فزونی داشته. درباره آمدن دکتر و مهندس و خدمت در ایران نیز پرسش شده که پاسخ: «آمدن دکتر حاذق را مفید می دانیم نه برای نفع پولی، بلکه فایده معنوی و مزید احترامات و غیره» از ارزش ویژه برخوردار است.

در پایان از تأسیس کارخانجات کوچک نیز صحبت شده و از انتفاع متقابل پارسیان هندوستان و ایران بحث شده است. بهر حال نویسنده نامه یعنی کیخسرو شاه بهرام شخص واردی بوده که در نهایت دقت پاسخ داده و مثل این که در دستگاه و تجارتخانه جمشیدیان (ارباب جمشید اولین نماینده زرتشتیان در مجلس) دارای سمتی بوده که به امور وارد بوده است چون هر جا که از تجارتخانه پارسیان گفتگو می شود اشاره به جمشیدیان می گردد و حال آن که در آن موقع جهانیان نیز در شهرهای نامبرده شده در گزارش شعبه داشته و برخی کازگذاران آن ها مسافرت هائی هم به خارج می نمودند که بحث را به موقع دیگر موکول می نماید. امید که این مختصر مورد استفاده قرار گیرد. يك بار دیگر توصیه می گردد که به دقت و حتی چندبار خوانده شود.